

A katalógus lényege és jövője

Mary Kay DANIELS GANNING

A szerző The catalog: its nature and prospects c. cikke alapján (Journal of Library Automation, 9. vol. 1976. 1. no. March, 48-66. p.) FARAGÓ Lászlóné készített tömörítést.

Az ALA különböző bizottságai 1975 október 9-10-én közös továbbképző tanfolyamot rendeztek, cikkünk összefoglalja az elhangzottakat. A tanfolyamon a katalógust különböző szempontokból vizsgálták, használatát úgy tekintették, mint a könyvtárosok és olvasók eszközét. Foglalkoztak a központi katalogizálás hatásával a bibliográfiai ellenőrzésre, valamint a technika fejlődésének a katalógusok formájára gyakorolt befolyásával. Mindezek a kérdések hazánkban is napirenden vannak, így az elhangzottakból számunkra is adódnak tanulságok.

Seymour LUBETZKY, a katalógusok területének egyik legismertebb elméleti szakembere, először felvázolta a katalógus fejlődését, valamint az azt formáló elméletet.

A katalógusszabályokról három általánosítást adott:

1. Mielőtt szabályokat alkotunk, a katalogizálandó anyagok természetén alapuló elveket kell meghatározni, valamint meg kell állapítani a katalógus funkcióit.

2. Ha nem gondolják át alaposan, hogy milyen elveken nyugszanak a szabályok, számolni lehet azzal, hogy a szabályokat rövidesen át kell dolgozni.

3. A katalógus formájában és a technikában beálló változások alkalmat adnak a katalógus színvonalának emelésére, de ugyanakkor új módszereket is szükségessé tesznek az új feltételek mellett le nem fedezett korábbi funkciók szolgálatára.

Az 1908-1949 között készült szabályok, - gyakorlatilag a ma élő katalógusaink -, nem gondoskodtak arról, hogy egy mű különböző kiadásai, fordításai összekerüljenek, kivéve a klasszikus anonim műveket. A gépesítés alkalmazása egy sor gondolatra ösztönzött a címfej és formájának a megválasztásában. Ennek ellenére - jegyzi meg Lubetzky - ezek inkább visszahuzó jellegűek.

1. A hagyományos főlap elhagyása a cím alatti leírás kedvéért inkább magát a könyvet képviseli és elhanyagolja a különböző kiadások vagy egy szerző műveinek az összehozását.

2. A ISBD újra bevezeti a leírás szabályaiba a szerző nevének megisméltését a cím előtt és után. A központosítás segítheti a komputert, de aligha a használót.
3. A periodikumok cím alatti leírása azt szuggerálja, hogy azok teljesen eltérőek a monográfiáktól és elfeledkeznek olyan folyóiratcímekről, amelyekben a testület neve szerepel és lényegében a közreadó testület tevékenységére vonatkozó információkat tartalmaznak.

Hangsúlyozza, hogy a technika alkalmazásánál sohasem szabad megfeledkezni a katalógus alapeszméiről.

Joan MARSHALL témája a katalógus és a körülötte létező világ volt. Olyan, hogy "a katalógus", nincs. E helyett sok katalógus létezik, amelyek sok és különböző világban funkcionálnak. Mindenhol más a használó információigénye, széleskörű a gazdasági, politikai, szociális, nevelési háttere. Közös vonás, hogy az olvasóknak maguknak kell megtalálni a katalógusokban az információhoz vezető utat. Ezért fontos, hogy minden katalógus olyan könnyen elégítse ki az egyén információigényét, amennyire csak lehet.

Sajnos az általános könyvtárosi szemlélet szerint egyetlen leírás - ez esetben a LC katalóguscédulái - kerül mind a tudományos, mind a közművelődési könyvtárak katalógusaiba. Egyetlen katalógizálási szabályzat készült és ez elsősorban a tudományos könyvtárak igényeit veszi figyelembe. Az adott keretben igyekeztek ezen a helyzeten változtatni, de hiába vannak alternatív leírási szabályok, ha az egyetlen központi katalógizálás, az LC, csak egyetlen formában készíti a leírást. Tulajdonképpen az ország könyvtárhasználóinak nagyobb része igényelné az egyszerűsített szabályzatot, ezért a nem tudományos könyvtárakra orientált szabályzat kidolgozására lenne szükség.

A tárgyszó-katalógusra általában kevesebb figyelmet fordítanak, mint a leírókatalógusokra. Magyarozza ezt talán, hogy a tárgyszó-avazást nehezebb a szabályokhoz alkalmazni. Ha a tárgyszó-rendszer nem a logikán, hanem egy feltételezett használó terminológiáján alapul, akkor teljesen szubjektív válik. Szigorúan logikus új irányelvekre van szükség.

Fred KILGOUR a bibliográfiának az automatizált katalógusban megnyilvánuló megújító koncepciójáról beszélt. Közismert az Ohio College központi könyvtárának on-line rendszerű gépi katalógusa. A katalógus "egy gyűjtemény rendezett leírása", melynek célja, "hogy a használó az információ fizikai helyét a gyűjteményben megtalálja."

A katalógushoz asszociált különféle dolgok fontos szerepet játszanak a katalógustervezésben:

1. használhatóság (nem a könyvtáros, az olvasó számára);
2. hozzáférhetőség (akkor és amikor az olvasó kívánja);
3. teljesség és naprakészség;
4. az a lehetőség, hogy a speciális használó a speciális információt személyhez szólóan kapja meg;
5. a katalógus jelen és jövő mérete;
6. flexibilitás (pl. a hagyományos nyomtatott katalógus merev, míg az on-line katalógust könnyen át lehet szerkeszteni, rekonstruálni);

7. formátum (az a mód, ahogy az információk a cédulán vagy a képernyőn el vannak rendezve);
8. termelékenység (mármint azok részéről, akik előállítják a katalógust).

A hagyományos szerzői katalógus nem teljes, mert nem tartalmazza az anonim műveket, vagy a háromnál több szerzős kiadványokat, a cím szerinti katalógus viszont számos kivétel miatt nem teljes. Így nem biztos, hogy az olvasó a kívánt tájékoztatást akár szerző, akár cím alatt megkapja.

Az on-line katalógus modellje egészen más: nem szükséges a hozzáférhetőségi pontok korlátozása. Bármely adat alapján - legyen az szerző, cím, alcim, borítócím, stb. - a használó megtalálja a keresett információt.

Az on-line katalógus nem cédulakatalógus és nem lineárisan rendezett kötetkatalógus, ezért nincs szükség fölapra, címfejre. Az 1961-es párizsi konferencia alapelveinek is megfelel, mindenképpen többet nyújt a hagyományos katalógusoknál.

Mike MALINCONICO a New York Public Library-ból a katalógus lényegéről és jövőjéről a számítástechnika összefüggésében beszélt. Két erő formálja a gépesített könyvtári rendszerek fejlődését:

1. a depresszió, amely a minőség elé helyezi a költségcsökkentést;
2. az LC-MARC kezdeményezés, amely a gépi katalógusadatokat filérekként szolgáltatja.

Eleinte nem figyeltek fel a veszélyre, mert a katalóguscédulát még mindig a nyilvántartások legjobbjának tekintették, de amint fokozatosan épül a gépi nyilvántartás, úgy válik a manuális nyilvántartásnál fontosabbá. Ma már nemcsak egy nyilvántartás (leírások gyűjteménye), hanem katalógussá válik (nyilvántartás, amelynek összefüggő, logikus szerkezete van). De az is világos, hogy a szerkezetet nem lehet egy nagy gépi nyilvántartás számára előírni. Mielőtt a katalógus szerkezetét meghatározzák, előbb a katalógus funkcióit kell tisztázni. Már Charles Cutter is rögzítette a katalógus funkcióit, bővebben meghatározta azokat az 1961-es párizsi konferencia. A funkciók közül a legfontosabb a gyűjtemény szervezete, ahogyan az reprezentálva van a katalógusban, a katalógus nem egyszerűen a gyűjtemény mutatója, hanem segít meghatározni a gyűjteményt, a gyűjteményben meglévő művek közti kapcsolatot kell megmutatnia. Ahhoz, hogy a gép ezt teljesíteni tudja, lényeges rendet kell teremteni a hozzáférhető adatokban. A gépi leolvasású adatokat csak gépi logikával lehet visszakeresni, ezért a hozzáférhetőségi pontoknak pontosnak és következeteseknek kell lenniök. Minden átirásnál előfordulnak hibák, de míg a manuális rendszerekben a hibák javíthatók, a gépi nyilvántartásban az adatok örökre elveszhet. Az egyetlen megoldás: a gépet kell felhasználni a hibák ellenőrzésére és kiküszöbölésére. Különösen fontos tényező ez, ha az adatokat különböző forrásokból gyűjtik.

A gépesített bibliográfiai rendszerek már nem kis, izolált egységek, kísérletek. Képesek saját képükre szabványokat alkotni, melyek meghatározóak lehetnek a jövő országos bibliográfiai ellenőrzésében.

William J. WELSH arról beszélt, hogy mi a Library of Congress folyamatos szerepe a jövő katalógusaiban. Felvázolta a multat és a jelent, hogy készen álljon a szinpad: mit is tervez az LC.

A következő öt évben évente 230 000 művet katalogizálnak (19 100 könyv, ebből 10 600 holland és skandináv, 6800 olasz, 2300 román). 3500 hangfelvétel, 2800 kotta 1977-től, 24 000 cirillika 1978-től, 35 000 nem latin betűs 1979-től, de ez utóbbi függ attól, hogy a különböző jelek átírására kielégítő megoldást találjanak.

Uj program a CONSER, a gépesítés és a könyvtári együttműködés az időszaki kiadványok feldolgozására.

Együttműködési törekvés mutatkozik meg a COMARC kísérleti programban is. A MARC-ban fel nem dolgozott anyagok megküldését kéri MARC-formában azoktól a résztvevőktől, akik az LC nyomtatott katalóguscéduláit helyben gépre dolgozzák. Az országos központi katalógus (NUC) számára igyekeznek meghatározni a MARC-nál alacsonyabb szinten szükséges jellegzetességeket, de úgy, hogy később mód legyen a teljes MARC-ra.

Hangsúlyozta, hogy az LC elismeri felelősségét mint országos bibliográfiai központ és igyekszik kielégíteni azoknak a könyvtáraknak az igényeit, amelyek még nem élnek az új technológiával. Ezért folytatja - amíg szükséges - hagyományos szolgáltatásait is. Viszont a gépesítés nyújtotta lehetőségek alapján újabbakat is indít.

E szemlélettől indítva vizsgálják az LC szerepét az országos és nemzetközi hálózatokban a közeli és távolabbi jövőben.

A teljesen kifejtett hálózat feleslegessé teszi, hogy az egyes könyvtárak a teljes alap-adatbázissal rendelkezzenek. A regionális központtal on-line kapcsolatban fognak állni és csak a saját tevékenységükhöz kapcsolódó al-regionális rendszer adatait tartják meg.

Összefoglalóan a gépesített katalógus az Library of Congressben:

1. 1980-ban a teljes kurrens katalogizálás MARC lesz és a használók a katalógushoz on-line fordulnak. Az átmenet evolúciós alapon történik, a rendszer részeit lépcsőzetesen építik be, kipróbálják, értékelik.
2. Ha az új, gépi rendszer igazolta létét, megszüntetik a katalóguscédulákat, nem kerül a katalógusokba új leírás, de maguk a katalógusok továbbra is az LC állományának pótolhatatlan nyilvántartásai maradnak.
3. A MARC adatbázisú katalogizálási szempontból teljesnek tekintik.

Mindez milyen hatással lesz a többi könyvtárra? A nagyobb könyvtárak előtt ugyanaz a kérdés áll, mint az LC előtt: lezárják-e cédulakatalógusaikat. A kisebb könyvtárak valószínűleg alternatív terveket választanak.

Marvin SCILKEN a katalógusról, mint szolgálati eszközzel adott elő. Mennyire hasznos jelen formájában, hogyan lehet még hasznosabb? A könyvtárosok inkább saját céljaikra alkották a katalógust, amely komplex és gyakran elijeszti a használóját.

Bár a közművelődési könyvtárakban kevés katalógus-használati tanulmány készült, megállapították, hogy az USA-ban talán a lakosság 10-30 %-a jár a közművelődési könyvtárakba és ezeknek mintegy fele használ katalógust.

Scilken véleménye szerint a katalogizálási szabályok készítése idején az olvasók zöme még jól képzett emberekből tevődött össze. Ma már ez nem áll, a legtöbb közművelődési könyvtárat használó nem rendelkezik fel-

sőbb képesítéssel. Következésképp egy bizonyos olvasócsoport részére kidolgozott szabályok már nem szolgálják jól a jelenlegi használói rétegeket.

Néhány gyakorlati tanácsa: a szak szerinti besorolásnál helyes egy csoporton belül dátum szerint rendezni, hiszen az új anyagot keresik gyakrabban és gyorsabb is így a besorolás. Jó ötlet a rendelések céduláinak besorolása a katalógusba. Könyvtárost és használót egyaránt egy helyen tájékoztat.

Kritizálja a címleírások adatmennyiségét, túl sok a felesleges, zavaró adat. Az ISBD speciális központosítása és rövidítései inzultus a közszolgálatában állók számára. A könyvtárosoknak illene tudni, mit akarnak a használók és arra kellene reagálniuk.

Scilken saját könyvtárában segíti a katalógushasználatot pl. azzal, hogy regényhősök nevét bedolgozza; film- és könyvcimekre utal, címváltozatokat, alcimeket is felsorol, a szakkatalógusban jelentősebb évfordulókra vonatkozó anyagot feltár, az ISBD leírásokat normális angolra fordítja, pl. kiírja: írta. Összefoglalóan: "kevesebb több", azaz kevesebb információ a cédulán több katalógushasználóhoz vezet.

Végül Hugh ATKINSON az Ohio Állami Egyetemi Könyvtárak igazgatója a gépesített katalógussal foglalkozott és vitába szállt néhány előzőleg elhangzott megállapítással.

1. Nagy tudományos könyvtárak és közművelődési könyvtárak olvasói között nincs különbség. Az előbbieket sem tanították meg a címleírási szabályzatokra.
2. Az Ohio-i könyvtárak feladata az oktatás szolgálata. Egy szerző valamennyi kiadásának összehozása irodalmi koncepció, amely feltételezi, hogy minden diszciplína ilyen, ami nem igaz. A szerzői egység igaz lehet az irodalom és történelem területén, de nem az a természettudományokban.
3. A Malinconico által ajánlott pontosságra nincs szükség az Ohio-i könyvtárakban. A használókat nem zavarja meg ugyanazon a képernyőn a "kutya" és a "kutyatej" vagy ha Mark Twain-t keresik és helyette Samuel Clemens jelenik meg (álnév és valódi név).

Probléma akkor van, ha az elektronikus katalógusban nincs kapcsolat a kívánt névforma és a katalógusban található forma között.

Valóban igaz, nincs olyan, hogy "a katalógus". Ohio-ban a cél nem a bibliográfiai ellenőrzés, hanem az oktatás elősegítéséhez szükséges anyag lokalizálása. Amugy sincs a könyvtárakban elég erő mindent megtenni, amire szükség lenne és a katalógus a könyvtárnak csak egyik funkciója. A diáknak nem szükséges egy író keresztnevének a feloldása, ez az Irodalmi Tanszék és nem a katalógus feladata.

Atkinson szerint a teljes decentralizálás lenne ideális és az elektronika az az eszköz, ami lehetővé teszi a feldolgozást és a decentralizálást. Az ohioi katalógus 1971 óta on-line, távoli katalógushasználatot, kölcsönzést biztosít. A leírások 103 jel rövidségűek.

Még mindig keveset tudunk arról, hogy az emberek hogyan és miért használják a katalógust. Egy tanulmány megállapította, hogy a katalógus komplexitásából a használók keveset igényelnek. A katalógus legkomplexebb részei a sorozatok, a melléklapok, az utalások szerkezete, és Ohio-ban ezt használják a legkevésbé.

A meglévő katalógusok nem szűnnek meg, a gépi katalógust folytatásnak kell tekinteni. A probléma a szükséges terminálok száma és a visszakeresés sebessége. Ohio-ban két algoritmust, vagy kereső kulcsot használnak, a szerző nevének négy betűje és a cím első szavának 5 betűje illetve cím esetén az első és második szó 4 és t betűje. A pontosság hiánya nem hátrány, sőt, ha a használó nem jól betűz - előny. A keresés igen gyors és megismételhető. A hosszabb - 300-400 jelből álló leírások visszakeresése lassabb. A visszakeresések programozhatók. Az on-line visszakeresés könnyen megtanítható, a gyakorlat igazolja, hogy szívesen használják a gépi katalógust.

A jövőt tekintve gondolni kell arra, 10-25 év múlva a gépi katalógusok anyagát is selejtezni kell, esetleg éves alapon és a selejtezett anyagot mikroformában kumulálhatják. A teljes rendszer így a régi cédulakatalógusból, mikrofilmből és on-line katalógusból állna - időben megosztva.

Szabadpolc – zárt polc a tudományos könyvtárakban

Matilde V. ROVELSTAD

A szerző Open shelves/closed shelves in research libraries c. cikkét (College and Research Libraries, 1976. szept. 457-467.p.) SALLAI István tömörítette.

Az amerikai könyvtárak minden típusa arra törekszik, hogy a könyveket könnyen hozzáférhetővé tegye és e törekvés következtében a legtöbb könyvtár megnyitja polcait az olvasóknak. Ez a gyakorlat azonban nem uralkodik az egész világon. Más országok tudományos könyvtárainak raktára rendszerint zárt és a tudomány művelői a gyűjteményekhez katalógusok, bibliográfiák és indexek segítségével férnek csak hozzá.

A szabadpolc fenntartása szakrendi elrendezéssel meglehetősen költséges. Tekintettel a költségvetési megszorításokra, a modern kutatás új kivánalmaira, a szakrendi rendezés egyre kérdésesebbé válik és igazolást kíván.

Ha a könyvtárat úgy határozzuk meg, mint használat céljára szervezeti gyűjteményt, a hozzáférhetőség alapvető követelmény. Kérdés, vajon ez a hozzáférhetőség a hagyományos bibliográfiai források révén vagy pedig közvetlen megközelítéssel, azaz a polcon való böngészéssel valósítható-e meg sikeresebben. A legtöbb külföldi tudományos könyvtárban a könyveket folyó számok sorrendjében helyezik a polcra, tehát a könyvtári beszerzés időrendjében. A böngészés ebben a helyzetben teljesen értelmetlen, minthogy különböző tárgyú könyvek kerülnek egymás mellé, míg többkötetes munkák vagy a sorozati művek egyes darabjai szétszóródnak. Ez a rendszer szemben áll az amerikai könyvtárak gyakorlatával, ahol is a könyveket a tartalmuk szerint rendezik és szabadpolcon teszik hozzáférhetővé.